

Original Article

मानव अधिकार व भारतीय राज्यघटना

प्रा. प्रदीपकुमार आनंदराव चरणकर

श्री. शिव - शाहू महाविद्यालय सरुड, ता. शाहुवाडी जि. कोल्हापूर

Email: pradip2410@gmail.com

Manuscript ID: JRD -2026-180434
ISSN: 2230-9578
Volume 18
Issue 4(A)
Pp. 170-174
April - 2026
Submitted: 26 Mar. 2026
Revised: 30 Mar. 2026
Accepted: 20 Apr. 2026
Published: 30 April. 2026

सारांश

“मानव अधिकार व भारतीय राज्यघटना” या लेखात मानव अधिकारांची संकल्पना, त्यांचे महत्त्व आणि भारतीय राज्यघटनेतील स्थान यांचे सविस्तर विवेचन केले आहे. मानव अधिकार हे प्रत्येक व्यक्तीला जन्मतः प्राप्त होणारे मूलभूत हक्क असून ते व्यक्तीच्या सन्मान, स्वातंत्र्य, समानता आणि सुरक्षिततेचे संरक्षण करतात. १९४८ मध्ये संयुक्त राष्ट्रसंघाने मानव अधिकारांची सार्वत्रिक जाहीर घोषणा करून या हक्कांना जागतिक मान्यता दिली. भारतीय राज्यघटनेत मानव अधिकारांना मूलभूत अधिकारांच्या स्वरूपात स्थान देण्यात आले आहे. समानतेचा अधिकार, स्वातंत्र्याचा अधिकार, शोषणाविरुद्धचा अधिकार, धर्मस्वातंत्र्य, सांस्कृतिक व शैक्षणिक अधिकार तसेच घटनात्मक उपायांचा अधिकार हे नागरिकांच्या संरक्षणासाठी प्रदान करण्यात आलेले महत्वाचे अधिकार आहेत. लेखात राज्याच्या मार्गदर्शक तत्वांचे, राष्ट्रीय व राज्य मानव अधिकार आयोगाच्या कार्याचे तसेच भारतीय न्यायव्यवस्थेच्या भूमिकेचेही स्पष्टीकरण केले आहे. न्यायालये, विशेषतः सर्वोच्च न्यायालय आणि उच्च न्यायालये, नागरिकांच्या अधिकारांचे संरक्षण करून न्याय मिळवून देण्याचे कार्य करतात. मानव अधिकार लोकशाही बळकट करण्यासाठी, सामाजिक न्याय प्रस्थापित करण्यासाठी आणि दुर्बल घटकांचे संरक्षण करण्यासाठी अत्यंत आवश्यक आहेत. तथापि, स्त्री अत्याचार, बालमजुरी, जातीय भेदभाव, पोलीस अत्याचार यांसारख्या समस्या आजही मानव अधिकारांच्या उल्लंघनाची उदाहरणे म्हणून दिसून येतात. त्यामुळे कायद्यांच्या प्रभावी अंमलबजावणी बरोबरच जनजागृती आणि सामाजिक संवेदनशीलता वाढविणे आवश्यक आहे. एकूणच, मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना हे एकमेकांशी अभिन्नपणे जोडलेले असून न्याय, समानता, स्वातंत्र्य आणि मानवी सन्मान यांवर आधारित लोकशाही समाजव्यवस्था निर्माण करण्यासाठी त्यांचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे.

मुख्यशब्द: मानव अधिकार, भारतीय राज्यघटना, मूलभूत अधिकार, समानतेचा अधिकार, स्वातंत्र्याचा अधिकार, शोषणाविरुद्धचा अधिकार, धर्मस्वातंत्र्य, सांस्कृतिक व शैक्षणिक अधिकार, घटनात्मक उपचारांचा अधिकार, मानवी सन्मान.

प्रस्तावना

आधुनिक काळात मानवी अधिकार ही संकल्पना हरेक शासन व्यवस्थेमध्ये केंद्रस्थानी आहे. शासन व्यवस्थेमधील लोकशाही हा एक असा शासन प्रकार आहे ज्यामध्ये मानवी अधिकारांना महत्वाचे व केंद्रीभूत स्थान दिलेले आहे. भारताने लोकशाही शासन प्रकार स्वीकारला आहे व मानवी अधिकार केंद्रीभूत मानून भारतीय राज्यघटनेने त्यांचा समावेश केला आहे. त्यामुळे मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना हे एकमेकांशी अतूटपणे जोडलेले आहेत. 1948 मध्ये United Nations ने “Universal Declaration of Human Rights” जाहीर केले. या घोषणेमुळे जगभर मानव अधिकारांना औपचारिक मान्यता मिळाली. थोडक्यात समाजातील प्रत्येक व्यक्तीला सन्मानाने जगण्याचा अधिकार आहे, प्रत्येकाला स्वातंत्र्य उपभोगण्याचा अधिकार आहे.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

Address for correspondence:

प्रदीपकुमार आनंदराव चरणकर श्री. शिव - शाहू महाविद्यालय सरुड, ता. शाहुवाडी जि. कोल्हापूर

How to cite this article:

चरणकर, प्रदीपकुमार. आनंदराव. (2026). मानव अधिकार व भारतीय राज्यघटना. Journal of Research and Development, 18(4(A)), 170–174. <https://doi.org/10.5281/zenodo.21551392>

Quick Response Code:

Website:

<https://jrdrvb.org/>

DOI:

10.5281/zenodo.21551392

आणि सुरक्षिततेने जगण्याचा अधिकार आहे. हे अधिकार म्हणजेच “मानव अधिकार”. हे हक्क कोणत्याही व्यक्तीला त्याच्या जन्मापासून मिळतात आधुनिक लोकशाही व्यवस्थेत मानव अधिकारांना अत्यंत महत्वाचे स्थान आहे. भारतामध्ये मानव अधिकारांचे संरक्षण करण्यासाठी भारतीय राज्यघटना तयार करण्यात आली आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाखाली तयार झालेली ही राज्यघटना नागरिकांना मूलभूत हक्क देऊन त्यांचे रक्षण करते.

मानव अधिकार म्हणजे काय?

मानव अधिकार म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीला केवळ तो मानव आहे म्हणून मिळणारे मूलभूत हक्क. हे हक्क कोणत्याही सरकारने दिलेले नसून, ते नैसर्गिकरित्या प्रत्येकाला प्राप्त असतात. या हक्कांमुळे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होतो आणि समाजात न्याय, समानता आणि स्वातंत्र्य टिकून राहते.

मानव अधिकारांची काही प्रमुख उदाहरणे:

मानव अधिकारांची कल्पना प्राचीन काळापासून अस्तित्वात आहे. मात्र आधुनिक स्वरूपात ती काही महत्वाच्या ऐतिहासिक घटनांनंतर विकसित झाली. अमेरिकन स्वातंत्र्य संग्राम – स्वातंत्र्य आणि समानतेची संकल्पना पुढे आली फ्रेंच क्रांती – “स्वातंत्र्य, समानता आणि बंधुता” या मूल्यांचा प्रचार जगभर झाला. यामध्ये मुख्यतः खालील मूलभूत अधिकारांचा समावेश होतो जगण्याचा आणि सुरक्षिततेचा अधिकार विचार आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य शिक्षणाचा अधिकार धर्मस्वातंत्र्य भेदभावापासून संरक्षण.

मानव अधिकारांची वैशिष्ट्ये

मानवी हक्क म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीला जन्मतः मिळणारे मूलभूत हक्क होत. या हक्कांची काही महत्वाची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत. प्रथम, मानवी हक्क सार्वत्रिक (Universal) असतात, म्हणजेच ते जगातील प्रत्येक व्यक्तीला लागू होतात. कोणत्याही देश, धर्म, जात किंवा लिंग यावर त्यांचा फरक पडत नाही. दुसरे म्हणजे, हे हक्क अपरिहार्य (Inalienable) आहेत, म्हणजे ते कोणाकडूनही हिरावून घेता येत नाहीत. तिसरे वैशिष्ट्य म्हणजे समानता (Equality). सर्व व्यक्तींना समान हक्क मिळतात आणि कोणावरही भेदभाव केला जाऊ नये. चौथे म्हणजे, हे हक्क अविभाज्य (Indivisible) आहेत, म्हणजे सर्व हक्क एकमेकांशी संबंधित आहेत आणि त्यांना वेगळे करता येत नाही. पाचवे वैशिष्ट्य म्हणजे कायदेशीर संरक्षण (Legal Protection). भारतात हे हक्क Constitution of India द्वारे संरक्षित आहेत. त्यामुळे नागरिकांना न्यायालयीन मदत मिळू शकते. शेवटी, मानवी हक्क मानवी सन्मान (Human Dignity) टिकवून ठेवण्यासाठी आवश्यक असतात. ते व्यक्तीला स्वातंत्र्य, सुरक्षितता आणि न्याय देतात. त्यामुळे मानवी हक्क हे समाजात शांतता, समानता आणि प्रगतीसाठी अत्यंत आवश्यक मानले जातात.

भारतीय राज्यघटना:

भारतीय राज्यघटना ही भारताचा सर्वोच्च कायदा आहे. राज्यघटना नागरिकांच्या मूलभूत अधिकारांचे संरक्षण करते. भारतीय राज्यघटनेत मानव अधिकारांना “मूलभूत अधिकार” म्हणून मान्यता दिली आहे. हे अधिकार नागरिकांच्या स्वातंत्र्याचे आणि सन्मानाचे रक्षण करतात.

1. समानतेचा अधिकार (Right to Equality) या अधिकारानुसार सर्व नागरिक कायद्यापुढे समान आहेत. धर्म, जात, लिंग, भाषा यांच्या आधारावर भेदभाव करता येत नाही.
2. स्वातंत्र्याचा अधिकार (Right to Freedom) या अधिकारामध्ये पुढील स्वातंत्र्यांचा समावेश होतो: अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य शांततेने एकत्र येण्याचा अधिकार संघटना स्थापन करण्याचा अधिकार
3. शोषणाविरुद्धचा अधिकार (Right Against Exploitation) हा अधिकार नागरिकांना शोषणापासून संरक्षण देतो: बालमजुरीवर बंदी, जबरदस्ती कामावर बंदी
4. धर्मस्वातंत्र्याचा अधिकार (Right to Freedom of Religion) प्रत्येक नागरिकाला कोणताही धर्म स्वीकारण्याचा, पाळण्याचा आणि प्रचार करण्याचा अधिकार आहे.
5. सांस्कृतिक व शैक्षणिक अधिकार (Cultural and Educational Rights) अल्पसंख्याकांना त्यांच्या भाषा, संस्कृती आणि शिक्षणाचे संरक्षण करण्याचा अधिकार आहे.
6. घटनात्मक उपचारांचा अधिकार (Right to Constitutional Remedies) जर कोणत्याही नागरिकाचे अधिकार भंग झाले तर तो न्यायालयात जाऊ शकतो. हा अधिकार सर्वात महत्वाचा मानला जातो.

राज्याची मार्गदर्शक तत्वे

Constitution of India हे भारताचे सर्वोच्च कायदेपुस्तक असून त्यामध्ये नागरिकांचे मूलभूत अधिकार आणि राज्याच्या धोरणासाठी मार्गदर्शक तत्वे (Directive Principles of State Policy) दिली आहेत. हे दोन्ही घटक देशाच्या लोकशाही व्यवस्थेचा पाया आहेत. मूलभूत अधिकार (Fundamental Rights) हे नागरिकांना दिलेले अत्यावश्यक हक्क आहेत. यामध्ये समानतेचा हक्क, स्वातंत्र्याचा हक्क, शोषणाविरुद्ध हक्क, धर्मस्वातंत्र्य, सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क आणि घटनात्मक उपायांचा हक्क यांचा समावेश होतो. हे अधिकार न्यायालयाद्वारे अंमलात आणता येतात. जर या हक्कांचे उल्लंघन झाले, तर नागरिक सर्वोच्च न्यायालय किंवा उच्च न्यायालयात जाऊन न्याय मिळवू शकतात. त्यामुळे हे अधिकार नागरिकांच्या स्वातंत्र्य आणि सन्मानाचे संरक्षण करतात. दुसरीकडे, मार्गदर्शक तत्वे ही राज्याने धोरणे आखताना लक्षात ठेवावयाची तत्वे आहेत. यामध्ये सामाजिक न्याय, आर्थिक समानता, मोफत व सक्तीचे शिक्षण, आरोग्य सुविधा, कामगारांचे संरक्षण, पर्यावरण संवर्धन यांसारख्या बाबींचा समावेश होतो. ही तत्वे न्यायालयाद्वारे अंमलात आणता येत नसली तरी राज्यासाठी ती अत्यंत महत्त्वाची मार्गदर्शक आहेत. निष्कर्षतः, मूलभूत अधिकार नागरिकांना वैयक्तिक स्वातंत्र्य देतात, तर मार्गदर्शक तत्वे समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी दिशा देतात. दोन्ही मिळून भारतात न्याय, समता आणि कल्याणकारी राज्य निर्माण करण्यास मदत

राज्य मानव अधिकार आयोग

स्थापना व पार्श्वभूमी भारतामध्ये मानव अधिकारांचे संरक्षण मजबूत करण्यासाठी 1993 साली Protection of Human Rights Act 1993 अंतर्गत NHRC ची स्थापना करण्यात आली.

स्थापना तारीख: 12 ऑक्टोबर 1993

मुख्यालय: नवी दिल्ली

ही एक स्वायत्त (independent) संस्था आहे

राज्य मानव अधिकार आयोग - जबाबदारी

1. नागरिकांकडून आलेल्या मानव अधिकार उल्लंघनाच्या तक्रारींची तपासणी
2. शासकीय संस्थांवर देखरेख पोलीस, जेल, सरकारी कार्यालये यांचे निरीक्षण
3. जागरूकता निर्माण करणे मानव अधिकारांबाबत जनजागृती कार्यक्रम
4. संशोधन व सल्ला सरकारला सुधारणा करण्यासाठी सूचना देणे
5. न्यायालयीन हस्तक्षेप गंभीर प्रकरणांमध्ये न्यायालयात हस्तक्षेप

भारतीय न्यायव्यवस्था - जबाबदारी

भारतातील न्यायालये नागरिकांच्या मूलभूत अधिकारांचे संरक्षण करण्यामध्ये अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावतात. भारतात सर्वोच्च न्यायालय Supreme Court of India आणि उच्च न्यायालये ही न्यायव्यवस्थेची प्रमुख अंग आहेत. ही न्यायालये Constitution of India मध्ये दिलेल्या मूलभूत अधिकारांचे संरक्षण करतात आणि त्यांचे उल्लंघन झाल्यास न्याय देतात. भारतीय संविधानाने नागरिकांना समानतेचा हक्क, स्वातंत्र्याचा हक्क, शोषणाविरुद्ध हक्क, धार्मिक स्वातंत्र्य, सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क आणि घटनात्मक उपायांचा हक्क दिला आहे. या अधिकारांचे संरक्षण करणे हे न्यायालयांचे मुख्य कार्य आहे. जर कोणत्याही व्यक्तीचा मूलभूत अधिकार भंग झाला असेल, तर ती व्यक्ती थेट सर्वोच्च न्यायालयात कलम 32 अंतर्गत आणि उच्च न्यायालयात कलम 226 अंतर्गत याचिका दाखल करू शकते. न्यायालये या अधिकारांचे संरक्षण करण्यासाठी विविध रिट्स जारी करतात. उदाहरणार्थ, हेबियस कॉर्पस (व्यक्तीची बेकायदेशीर अटक थांबवणे), मँडेमस (सरकारी अधिकाऱ्याला कर्तव्य पार पाडण्याचा आदेश), सर्टिओरारी (खालच्या न्यायालयाचा निर्णय रद्द करणे), प्रोहीबिशन आणि क्वो वारंटो इत्यादी. यामुळे नागरिकांना न्याय मिळवणे सोपे होते.

भारतात न्यायालयांना न्यायालयीन पुनरावलोकन (Judicial Review) करण्याचा अधिकार आहे. याचा अर्थ, जर कोणताही कायदा किंवा सरकारी निर्णय संविधानाविरुद्ध असेल, तर न्यायालय तो रद्द करू शकते. यामुळे सरकारच्या सत्तेवर नियंत्रण राहते आणि नागरिकांचे हक्क सुरक्षित राहतात. याशिवाय, न्यायालयांनी सार्वजनिक हित याचिका (Public Interest Litigation – PIL) चा उपयोग वाढवून समाजातील गरीब, दुर्बल आणि वंचित घटकांना न्याय मिळवून दिला आहे. अनेक सामाजिक प्रश्नांवर न्यायालयांनी सक्रिय भूमिका घेतली आहे, जसे की पर्यावरण संरक्षण, महिला सुरक्षा, बालकामगार प्रतिबंध इत्यादी. निष्कर्षतः, भारतीय न्यायालये ही लोकशाहीतील सर्वात मजबूत आधारस्तंभ आहेत. ती केवळ कायद्याचे पालन करवतात असे नाही, तर नागरिकांच्या मूलभूत अधिकारांचे

प्रभावी संरक्षण करून न्यायव्यवस्थेला मजबूत करतात. मानव अधिकारांचे महत्त्व मानवी अधिकार म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीला केवळ मानव म्हणून जन्माला आल्यामुळे मिळणारे मूलभूत हक्क होत. हे हक्क व्यक्तीच्या सन्मान, स्वातंत्र्य आणि समानतेची हमी देतात. भारतात हे अधिकार □ Constitution of India मध्ये समाविष्ट केलेले आहेत, त्यामुळे त्यांना कायदेशीर संरक्षण प्राप्त आहे. मानवी अधिकारांचे सर्वात मोठे महत्त्व म्हणजे ते प्रत्येक व्यक्तीला सन्मानाने जगण्याचा अधिकार देतात. कोणत्याही समाजात माणसाला त्याचे मूलभूत हक्क मिळाले नाहीत, तर त्या समाजात अन्याय, भेदभाव आणि शोषण वाढते. उदाहरणार्थ, समानतेचा अधिकार सर्वांना समान वागणूक देण्याची हमी देतो, तर स्वातंत्र्याचा अधिकार व्यक्तीला आपले विचार मांडण्याचे स्वातंत्र्य देतो. त्यामुळे व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास होतो.

मानवी अधिकार लोकशाही व्यवस्थेचा पाया आहेत. लोकशाहीत नागरिकांना स्वातंत्र्य, न्याय आणि समानता मिळणे आवश्यक असते. हे सर्व घटक मानवी अधिकारांमुळे शक्य होतात. नागरिकांना मतदानाचा अधिकार, अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, आणि न्याय मिळवण्याचा अधिकार हे सर्व मानवी अधिकारांच्या स्वरूपातच येतात. त्यामुळे लोकशाही अधिक मजबूत आणि प्रभावी बनते. मानवी अधिकार समाजातील दुर्बल आणि वंचित घटकांसाठी विशेषतः महत्त्वाचे आहेत. महिला, मुले, अनुसूचित जाती-जमाती आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल लोक यांना अनेक वेळा अन्यायाचा सामना करावा लागतो. अशा वेळी मानवी अधिकार त्यांना संरक्षण देतात आणि त्यांच्यावरील अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवण्याची ताकद देतात. यामुळे समाजात सामाजिक न्याय प्रस्थापित होण्यास मदत होते. याशिवाय, मानवी अधिकार देशाच्या प्रगतीसाठीही आवश्यक आहेत. ज्या देशात नागरिकांना त्यांच्या हक्कांची जाणीव असते आणि ते हक्क सुरक्षित असतात, त्या देशात शांतता आणि स्थैर्य टिकून राहते. शिक्षणाचा अधिकार, आरोग्याचा अधिकार आणि रोजगाराचा अधिकार हे देशाच्या विकासासाठी अत्यंत आवश्यक आहेत. हे अधिकार मिळाल्यामुळे नागरिक अधिक सक्षम होतात आणि देशाच्या प्रगतीत योगदान देतात. मानवी अधिकारांचे आणखी एक महत्त्व म्हणजे ते सरकारच्या सत्तेवर नियंत्रण ठेवतात. जर सरकारने नागरिकांच्या हक्कांचे उल्लंघन केले, तर नागरिक न्यायालयात जाऊन न्याय मिळवू शकतात. यामुळे सत्तेचा गैरवापर होण्यापासून प्रतिबंध होतो. थोडक्यात मानवी अधिकार हे प्रत्येक व्यक्तीच्या सन्मानपूर्ण जीवनासाठी अत्यावश्यक आहेत. ते समाजात न्याय, समानता आणि स्वातंत्र्य प्रस्थापित करतात. मानवी अधिकारांचे संरक्षण केल्याशिवाय कोणताही समाज किंवा राष्ट्र खऱ्या अर्थाने प्रगत होऊ शकत नाही. त्यामुळे प्रत्येकाने आपल्या हक्कांची जाणीव ठेवून इतरांच्या हक्कांचा आदर करणे गरजेचे आहे.

मानवी अधिकार उल्लंघन

भारतात मानवी अधिकारांचे संरक्षण करण्यासाठी कायदे आणि संस्था अस्तित्वात असल्या तरी अनेक ठिकाणी या अधिकारांचे उल्लंघन होताना दिसते. मानवी अधिकार म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीला सन्मानाने, सुरक्षित आणि स्वातंत्र्यपूर्ण जीवन जगण्याचा हक्क. हे अधिकार Constitution of India द्वारे संरक्षित आहेत, तरीही प्रत्यक्षात अनेक आव्हाने दिसून येतात.

भारतातील सर्वात मोठे उल्लंघन म्हणजे सामाजिक भेदभाव. जात, धर्म, लिंग आणि आर्थिक स्थितीच्या आधारावर अनेक लोकांवर अन्याय केला जातो. विशेषतः अनुसूचित जाती आणि जमातींवर होणारे अत्याचार हे गंभीर स्वरूपाचे आहेत. काही भागांमध्ये अजूनही अस्पृश्यतेची प्रथा दिसून येते, जी मानवी अधिकारांच्या विरोधात आहे. महिलांवरील अत्याचार हे देखील मानवी अधिकार उल्लंघनाचे मोठे उदाहरण आहे. बलात्कार, घरगुती हिंसा, लैंगिक छळ आणि हुंडाबळी यांसारख्या घटना अजूनही घडतात. महिलांना समान संधी आणि सुरक्षितता मिळण्यात अनेक अडचणी येतात. त्यामुळे त्यांच्या सन्मानाने जगण्याच्या अधिकारावर परिणाम होतो. बालकामगार ही भारतातील आणखी एक गंभीर समस्या आहे. अनेक लहान मुले शिक्षण घेण्याऐवजी कारखान्यांमध्ये, हॉटेलमध्ये किंवा घरगुती कामात गुंतलेली असतात. हे त्यांच्या शिक्षणाच्या आणि बालपणाच्या अधिकारांचे उल्लंघन आहे. गरीबी आणि अशिक्षण यामुळे ही समस्या अधिक वाढते.

पोलीस अत्याचार आणि कोठडीतील मृत्यू हे देखील मानवी अधिकारांचे उल्लंघन दर्शवतात. काही वेळा पोलीस तपासाच्या नावाखाली व्यक्तींवर अत्याचार करतात, ज्यामुळे त्यांच्या जीवन आणि स्वातंत्र्याच्या अधिकारावर आघात होतो. अशा घटनांमुळे न्यायव्यवस्थेवर प्रश्नचिन्ह निर्माण होते. याशिवाय, अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर निर्बंध, पत्रकारांवरील हल्ले आणि आंदोलकांवर कारवाई ही देखील मानवी अधिकार उल्लंघनाची उदाहरणे आहेत. लोकांना आपले मत मांडण्याचा अधिकार असला तरी काही वेळा त्यावर मर्यादा येतात. या समस्यांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी National Human Rights Commission (NHRC) आणि इतर संस्था कार्यरत आहेत. त्या तक्रारींची चौकशी करून सरकारला योग्य उपाययोजना करण्यास भाग पाडतात. निष्कर्षतः, भारतात मानवी अधिकारांचे उल्लंघन

अजूनही एक गंभीर समस्या आहे. या समस्येवर मात करण्यासाठी कायद्यांची अंमलबजावणी मजबूत करणे, जनजागृती वाढवणे आणि प्रत्येकाने इतरांच्या हक्कांचा आदर करणे अत्यंत आवश्यक आहे. तेव्हाच समाज अधिक न्याय्य, सुरक्षित आणि प्रगत होऊ शकतो.

निष्कर्ष:

मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना हे एकमेकांशी घट्ट जोडलेले आहेत. राज्यघटना नागरिकांना हक्क देते आणि त्यांचे संरक्षण करते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी तयार केलेली ही राज्यघटना मानव अधिकारांचे रक्षण करण्यासाठी जगातील सर्वोत्तम उदाहरणांपैकी एक आहे.

मानव अधिकारांचे पालन केल्यास समाजात न्याय, समानता आणि शांती प्रस्थापित होते. त्यामुळे प्रत्येक नागरिकाने आपले हक्क जाणून घेणे आणि त्याचबरोबर आपली कर्तव्ये पार पाडणे अत्यंत आवश्यक आहे.

संदर्भ

1. भारतीय राज्यघटना, डॉ. दुर्गादास बसू (मराठी अनुवाद), प्रकाशक: LexisNexis Butterworths, प्रकाशन वर्ष: 2015
2. भारतीय राज्यघटना व प्रशासन, लेखक: बी. एल. फाडिया (मराठी अनुवाद), प्रकाशक: Sahitya Bhawan / Nirali Prakashan, प्रकाशन वर्ष: 2018
3. भारतीय राज्यघटना (स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शक), लेखक: एम. लक्ष्मीकांत (मराठी आवृत्ती), प्रकाशक: McGraw Hill Education, प्रकाशन वर्ष: 2023
4. मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना, लेखक: डॉ. एस. आर. माझगावकर, प्रकाशक: विद्या प्रकाशन, प्रकाशन वर्ष: 2016
5. भारतीय राज्यव्यवस्था आणि मानव अधिकार, लेखक: प्रा. आर. बी. पाटील, प्रकाशक: निराली प्रकाशन, प्रकाशन वर्ष: 2020
6. Human Rights in India, Asish Kumar Das, Prasanta Kumar Mohanty, Sarup & Sons, 2007,
7. Human Rights and Indian Constitution, P. C. Sinha, Prism Books (India) 2011
8. Indian Constitution and Human Rights, Noreen Alexeena Datta, Vasanthi Reena Williams, Vision Book House, 2022
9. Constitution of India, Professional Ethics and Human Rights, Shubham Singla, Cengage India, 2019, Cengage
10. Human Rights Under the Constitution of India, A. R. Pradhan, Dr. Rashmi, Prakhar Goonj Publications, 2021